

स्रोतांसिचित्तनद्याः प्रवाहाः त्रीणि शुक्लं हिंसा शून्यधर्मप्रावण्यं कृष्णं हिंसा प्रावण्यं शुक्लकृष्णं हिंसा युक्तप्रवृत्तिधर्मप्रावण्यं चेति एतानि यस्मिन्चित्ते विद्यमानानि तिसृभिः प्रनाडीभिः संस्काररूपाभिस्त्रिगुणात्मिकाभिराप्यायन्ते पूर्यन्ते ताश्च तथैव पुनः पुनर्वर्धते ॥ ३ ॥ तत्र त्रीन्गुणान् अव्यक्तावयवभूतान्याख्याति तमइत्यादि अन्योन्यमिथुनत्वं दंपतीवदेककार्योत्पादनं अन्योन्योपजीवित्वं बीजांकुरवत् ॥ ४ ॥ अन्योन्याश्रयत्वं त्रिदंष्ट्रविष्टं भवत् अन्योन्यानुवर्तित्वं प्रधानगुणभावेन राजभृत्यवत् अन्योन्यव्यतिषक्तत्वं तेजोबन्धवत् त्रिगुणाः गुणत्रयमयाः पंचधा तवः पंचमहाभूतानि भौतिकानि चेत्यर्थः ॥ ५ ॥ मिथुनं मध्मातीतियोगादभिभावकं तमस उद्रेके सत्त्वं तदसत्त्वस्योद्रेके तमः एव रजस उद्रेके सत्त्वं तदसत्त्वस्योद्रेके रज इति ज्ञेयं रजस्तमसोस्तु परस्परोद्दीपकत्वान्नान्योन्यमभिभावकत्वं भवतीति तन्मिथुनद्वयं नोक्तं ॥ ६ ॥ नियम्यते

त्रीणि स्रोतांसि यान्यस्मिन्नाप्यायन्ते पुनः पुनः ॥ प्रनाड्यस्ति स एवैताः प्रवर्तन्ते गुणात्मिकाः ॥ ३ ॥ तमो रजस्तथा सत्त्वं गुणानेता न्प्रचक्षते ॥ अन्योन्यमिथुनाः स वेतथान्योन्यानुजीविनः ॥ ४ ॥ अन्योन्यापाश्रयाश्चापितथान्योन्यानुवर्तिनः ॥ अन्योन्यव्यतिषक्ताश्च त्रिगुणाः पंचधा तवः ॥ ५ ॥ तमसो मिथुनं सत्त्वं सत्त्वस्य मिथुनं रजः ॥ रजसश्चापि सत्त्वं सत्त्वस्य मिथुनं तमः ॥ ६ ॥ नियम्यते तमो यत्र रजस्तत्र प्रवर्तते ॥ नियम्यते रजो यत्र सत्त्वं तत्र प्रवर्तते ॥ ७ ॥ नैशात्मकं तमो विद्या त्रिगुणं मोहं संज्ञितं ॥ अधर्मलक्षणं चैव नियतं पापकर्मसु ॥ तामसं रूपमेतत्तु दृश्यते चापि संगतं ॥ ८ ॥ प्रकृत्यात्मकमेवाहूरजः पर्यायकारकं ॥ प्रवृत्तं सर्वभूतेषु दृश्यमुत्पत्तिलक्षणं ॥ ९ ॥ प्रकाशं सर्वभूतेषु लाघवं श्रद्धानता ॥ सात्त्विकं रूपमेवं तु लाघवं साधुसंमितं ॥ १० ॥ एतेषां गुणतत्त्वानि वक्ष्यन्ते तत्त्वहेतुभिः ॥ समासव्यासयुक्तानि तत्त्वतस्तानि बोधत ॥ ११ ॥ संमोहो ज्ञानमत्यागः कर्मणामविनिर्णयः ॥ स्वप्नः स्तंभो भयं लोभः स्वतः सुरुतदूषणं ॥ १२ ॥ अस्मृतिश्चाविपाकश्च नास्ति क्यं भिन्नवृत्तिता ॥ निर्विशेषत्वमंधत्वं जघन्यगुणवृत्तिता ॥ १३ ॥ अकृते कृतमानित्वमज्ञाने ज्ञानमानिता ॥ अमैत्री विकृताभावो ह्यश्रद्धामूढभावना ॥ १४ ॥ अनार्जवमसंज्ञत्वं कर्मपापमचेतना ॥ गुरुत्वं सन्नभावत्वमवशित्वमवाग्गतिः ॥ १५ ॥

कर्मकर्तरि प्रयोगः तिरोधीयते इत्यर्थः रजसस्तिरोधाने तु तमो न प्रवर्ततेऽपि तु सत्त्वमेव अप्रवृत्तिर्हितमसः कार्यं न तु प्रवृत्तिनिरोध इत्यर्थः ॥ ७ ॥ नैशेति नैशात्मकं अंधकाररूपं त्रिगुणमिति इतरयोरपि विशेषणं त्रयाणामन्योन्यव्यतिषक्तत्वस्योक्तत्वात् ॥ ८ ॥ पर्यायो वैपरीत्यं ॥ ९ ॥ लाघवं धर्मज्ञानादिरूपं सौष्ठवं ॥ १० ॥ गुणतत्त्वानि कार्यस्वरूपाणि ॥ ११ ॥ स्वमोनिद्रा स्तंभो गर्वः ॥ १२ ॥ भिन्नवृत्तिता शीलभंगः निर्विशेषत्वं युक्तायुक्तपरीक्षाया अभावः अंधत्वं सर्वेषां करणानामयथावत्प्रतिपत्तिः जघन्यगुणश्चांडालादिधर्मो हिंस्रत्वाशुचित्वादिः विकृतस्य विविधक्रियारूपस्याभावः अप्रवृत्तिः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अचेतना अबोधः गुरुत्वं आलस्यादिना गात्राणां जडत्वं सन्नभावत्वं नष्टभक्तित्वं देवादिषु अवशित्वं अजितेन्द्रियत्वं अवाग्गतिर्नीचकर्मनुरागः ॥ १५ ॥